

flim female
leadership
in music

УНАПРЕЂЕЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ У ПОЉУ МУЗИКЕ И КУЛТУРЕ

**Предлог практичне политике
у области културе на националном
и локалном нивоу у Републици Србији**

Апстракт

Овај предлог практичне политике припремиле су истраживачице са Факултета драмских уметности и Факултета музичке уметности Универзитета уметности у Београду. Проблем чијем решавању доприноси овај предлог, односи се на неколико различитих облика родне неравноправности у пољу музике и културе на националном и локалном нивоу у Републици Србији: неравноправности у образовном систему, професионалном раду, лидерским праксама и позицијама одлучивања; у речнику који се користи у представљању, промоцији и комуникацији; ресурсима који су на располагању на основу рода, разликама у капацитетима и степену умрежености, те на крају у недостатку механизма за препознавање, реаговање и санкционисање дискриминације. Активности које се предлажу за решавање идентификованог проблема обухватају економске, организационе и друге инструменте културне политике - унапређење финансијског оквира, јачање улоге и подизање свести образовних институција у пољу уметности у том домену, деловање медија у смеру еманципације и подршке родној равноправности, као и кадровске мере и програме стручног усавршавања. Предлог је заснован на вредностима родне равноправности, недискриминације, културне разноликости и културних права и у том смислу усклађен са законодавним и стратешким оквиром културне политике и родне равноправности у Републици Србији и Европској унији, те са УНЕСКО конвенцијама (Декларација о културној разноликости 2003, Конвенција о разноликости културних израза 2005, итд.) које је наша земља ратификовала.

У Београду, маја 2023. године

**УНАПРЕЂЕЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ
У ПОЉУ МУЗИКЕ И КУЛТУРЕ**

Предлог практичне политике у области културе
на националном и локалном нивоу у Републици Србији

Предлог практичне политике усвојен је на
Научном већу Факултета драмских уметности,
Универзитета уметности у Београду
у мају 2023. године.

Ауторски тим

Др Милена Драгићевић Шешић, проф. емерита
Татјана Николић, истраживачица сарадница
Др Ива Ненић, доценткиња

Издавач

Факултет драмских уметности
Булевар уметности 20, Нови Београд
www.fdu.bg.ac.rs

За издавача

Проф. Милош Павловић, декан ФДУ

Дизај и припрема за штампу

Атеље, Београд
www.atelje.rs

Штампа

Досије студио, Београд
www.dosije.rs

Тираж: 150

Место и датум издавања

Београд, 2023.

ISBN-978-86-82402-01-5

Садржај

Увод	7
1. Усклађеност предлога са општим оквиром у Републици Србији	9
2. Дефинисање проблема	13
2.1. Родна равноправност у домаћем законодавном и стратешком оквиру културе	15
2.2. Увиди из емпиријског истраживања	18
3. Предуслови за унапређење стања	21
3.1. Одговорност институција и интерресорна сарадња	21
3.2. Експертиза и континуитет – сарадња са цивилним сектором, универзитетима и научним институтима	22
3.3. Специфичност поља музике, уметности и креативних индустрија	24
4. Препоруке и мере	25
4.1. Усавршавање, кадровска решења и афирмативна акција.....	25
4.2. Финансијски инструменти културне политике.....	26
4.3. Музичко образовање и образовне институције у пољу уметности	27
4.4. Одговорности и могућности медија	29
Библиографија	31
Анализирана документа	33

Увод

Овај предлог практичне политике намењен је доносиоцима одлука у домену културне политике од националног до локалног нивоа у Републици Србији, са намером да помогне у формулисању, а потом и спровођењу корака ка унапређењу родне равноправности у домену музике и културе.

У складу са стандардима и праксама писања предлога практичне политике, овај документ тежи конкретности, јасноћи, транспарентности и концизности. Истовремено, важно је на овом месту истаћи да предлог за практичну политику никад није „само неутрална, објективна анализа проблема и расположивих решења, већ укључује и вредносне судове” (Јанг, Квин, 2002: ix).

Вредности на којима се овај предлог практичне политике у том смислу заснива су **вредности родне равноправности, смањења дискриминације, партиципације у културном животу, те заштите и унапређења разноликости културних израза, и културних права** (Balta Portoles, Dragičević Šešić, 2017). Ове вредности интегрални су део Устава, законодавства, као и стратешког оквира културног живота и развоја у Републици Србији, те и овај предлог практичне политике одговара и усклађен је са вредносним и нормативним оквиром како друштвеног живота у Републици Србији у ширем смислу, тако и специфично културне политике.

Пројекат „Женско лидерство у музици”

У периоду од августа 2022. до фебруара 2023. године два факултета Универзитета уметности у Београду, Факултет музичке уметности и Факултет драмских уметности спроводили су интердисциплинарни истраживачки пројекат уз подршку Фонда за науку Републике Србије **„Женско лидерство у музици: крос-жанровско истраживање женских улога, агенсности и колаборативних музичких пракси у Србији” – Female Leadership in Music (FLIM)**. Овај пројекат био је финансиран кроз **Програм за подршку извршним пројектима младих истраживача ПРОМИС**, првом програму Фонда за науку, под редним бројем 6066876.

Истраживање је обухватило индивидуалне и групне интервјуе са више од 80 музичарки и припадница/ка других професија у сектору музике, етнографско праћење њихових разноликих активности у вези са музиком и другим облицима јавног деловања, анализу законодавног и стратешког оквира и финансијских инструмената у домену музике, истраживање примера добрих пракси у другим земљама региона и Европе, као и методолошки специфично конципирани експерименте и акциона истраживања у контексту примењене науке. Резултати истраживања већ су представљени на више националних и међународних научних

конференција, те објављени у неколико радова у међународним часописима и зборницима. Руководитељка пројекта била је доц. др Ива Ненић, а истраживачице др Сања Ранковић, ванр. проф., Татјана Николић, истраживачица сарадница, Ана Живчић, асистенткиња, и др Мирјана Закић, ред. професорка.

Овај предлог практичне политике припремио је у оквиру наведеног пројекта, уз подршку Фонда за науку и на основу истоименог емпиријског истраживања тим стручњакиња са Универзитета уметности у Београду – Факултета драмских уметности, Катедре за менаџмент и продукцију позоришта, радија и културе и Института за позориште, филм, радио и телевизију, и Факултета музичке уметности, Катедре за етномузикологију. Ауторски тим обухвата истраживачице и професорке у области менаџмента у култури, културне политике, етномузикологије и студија културе¹.

1. Усклађеност предлога са општим оквиром у Републици Србији

Устав

У члану 15. Устава Републике Србије гарантује се равноправност жена и мушкараца, а држава се обавезује на развијање политика једнаких могућности.

У члану 21. „Забрана дискриминације” наводи се да су пред Уставом и законом сви једнаки, те да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације. Уставом у Србији забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу пола, док се дискриминацијом не сматрају посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају.

Закон о родној равноправности

У члану 1. Закона о родној равноправности (2021) наводи се да мере за остваривање и унапређивање родне родне равноправности подразумевају стварање једнаких могућности за учешће и равноправан третман жена и мушкараца, између осталог и у области културе.

У члану 4. Дискриминација на основу пола, полних карактеристика и рода дефинисана је као свако неоправдано разликовање, неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства) на отворен или прикривен начин, у односу на лица или групе лица... засновано на полу, полним карактеристикама односно роду у, између осталих, области културе.

У члану 6. „Једнаке могућности” дефинисане су као „једнако остваривање права и слобода жена и мушкараца, њихов равноправни третман и равноправно учешће у политичкој, економској, културној и другим областима друштвеног живота и у свим фазама планирања, припреме, доношења и спровођења одлука и равноправно коришћење њихових резултата, без постојања родних ограничења и родне дискриминације”.

У оквиру члана 25. Закона о родној равноправности Органи јавне власти дужни су да „континуирано прате остваривање родне равноправности у области друштвеног живота за коју су надлежни, примену међународних стандарда и Уставом гарантованих права у тој области, ... као и да, у оквирима својих

надлежности, воде политику једнаких могућности за жене и мушкарце и планирају, доносе, спроводе и јавно објављују резултате посебних мера". Даље, дужни су да сарађују са удружењима и то посебно ради „спровођења активности везаних за промоцију родне равноправности, спречавање и сузбијање родно заснованог насиља и насиља према женама, борбу против дискриминације на основу пола, односно рода, у областима рада, запошљавања, samozапошљавања, ... и културе”.

Према члану 37. Органи јавне власти и други актери који обављају послове у области образовања и васпитања дужни су да, између осталог, обезбеде да садржаји планова и програма буду такви да афирмишу равноправност и повећају видљивост жена у култури и уметности.

На послетку, у оквиру члана 43. који се експлицитно бави Родном равноправношћу у области културе, она се дефинише као:

„1) једнака слобода културног и уметничког стваралаштва за жене и мушкарце;

2) једнаке могућности у испољавању и развијању талената у уметничком и културном стваралаштву за жене и мушкарце;

3) равноправан приступ културним добрима и културним садржајима за жене и мушкарце;

4) равноправно учешће на конкурсима за пројекте у области културе и уметности, као и учешће на конкурсима за награде које се додељују у области културе и уметности за жене и мушкарце.

Посебне мере које се одређују и спроводе у овој области обухватају:

1) подршку културним програмима који се финансирају из јавних средстава који доприносе промовисању родне равноправности и спречавање и сузбијање родних стереотипа и предрасуда;

2) успостављање уравнотежене заступљености полова у органима управљања и надзора у установама културе које те органе имају, у складу са законом којим се уређује област културе”.

Акциони план за примену Стратегије за родну равноправност

У **Акционом плану за 2022. и 2023. годину за спровођење Стратегије за родну равноправност за период од 2021. до 2030.** предвиђене су следеће мере и активности које су релевантне и за ресор културе и на које се овај Предлог практичне политике позива:

Мера 1.3: Смањење платног јаза између жена и мушкараца на тржишту рада у свим секторима и повећање учешћа жена у високо плаћеним пословима

1.3.3. Анализа вредновања различитих послова у јавном сектору, а нарочито послова који припадају социјалној инфраструктури (јавне службе ... у области културе и уметности) (стр. 25.)

Мера 1.6: Уродњавање јавних политика и законодавства у области предшколског и основношколског васпитања и образовања, јачање капацитета свих релевантних актера и институција у подизању нивоа свести о значају остваривања родне равноправности

1.6.5. *Израда плана за припрему нових исхода и програма наставе и учења за основне школе са садржајима који афирмишу људска и мањинска права, недискриминацију, са фокусом на основе родне равноправности и повећању видљивости женског доприноса науци и култури (стр. 48.)*

Мера 1.7: Уродњавање јавних политика и законодавства у области средњег образовања и васпитања, јачање капацитета свих релевантних актера и институција, подизање нивоа свести о значају остваривања родне равноправности и промоција инклузивног родно сензитивног доживотног учења

1.7.4. *Израда плана за припрему нових исхода и програма наставе и учења за средње школе са садржајима који афирмишу људска и мањинска права и недискриминацију, са фокусом на основе родне равноправности, и повећавају видљивост женског доприноса науци и култури (стр. 52.)*

Мера 4.4: Унапређени капацитети за креирање родно одговорних ресорних јавних политика, анализу и праћење ефеката јавних политика на остваривању родне равноправности

Конкретно за други квартал 2023. године у оквиру Мере 4.4. наводи се следећа активност:

4.4.8. *Планирање израде родно одговорних докумената јавних политика у свим ресорним политикама, а нарочито оних које нису обухваћене Стратегијом за родну равноправност или постоји потреба за посебном јавном политиком као што су нпр. следеће области: спорт, култура и информисање, младе жене и мушкарци (стр. 143.)*

Имајући све наведено на уму, а посебно Мери 4.4. и Активност 4.4.8. Акционог плана, у даљем тексту биће представљени различити **инструменти културне политике** (правни, економски, организациони и др.) који стоје на располагању **Министарству културе Републике Србије**, као и доносиоцима одлука у домену **покрајинске, градске и локалне културне политике** за креирање и спровођење мера ка унапређењу родне равноправности у областима музике и културе, а које предлагемо да буду узете у обзир у оквиру **активности 4.4.8. – Израде родно одговорног документа јавне политике у области културе.**

2. Дефинисање проблема

Практична политика бави се решавањем одређеног проблема препознатог у јавном животу одређене локалне заједнице или друштва. Овај Предлог практичне политике тежи да допринесе смањењу родне неравноправности пре свега на домаћој музичкој, а потом и уопште културној сцени. Пре свега, важно је препознати да овај проблем још увек постоји у нашем друштву и разумети одакле потиче, који су његови узроци и облици манифестовања, те како утиче на музичку и културну сцену и на актере активне на њој, а у томе је од изузетног значаја имало спроведено истраживање Универзитета уметности у Београду, јавно финансиране високообразовне и научне институције у области уметности и културе.

На домаћој музичкој сцени жене се суочавају са другачијим очекивањима и улогама, додатним препрекама и отежаним приступом приликама, позицијама и ресурсима. Иако не постоје званичне забране и ограничења, а дискриминација је законом забрањена у свим сферама, па и у култури и уметности, **традиционална подела улога и различита очекивања од мушкараца и жена** доводе до видљивих разлика у заступљености у различитим жанровима, пословима, а посебно на лидерским позицијама. Жене се и у овој сфери и даље суочавају са сексизмом, који је често суптилан и прикривен, као и са стереотипима и предрасудама на основу пола и рода, неретко подржаним увреженим „прикривеним” моделима искључивања и маргинализације.

Литература која нуди увиде о постојећој неравноправности на различитим европским и светским сценама, у различитим музичким жанровима и у разноликим облицима и формама значајно расте већ деценијама, а у претходних 7-8 година прикупљен је и значајан број нових увида за Србију и регион. Важан допринос знању у овом домену пружио је **двоипогодишње емпиријско истраживање** Факултета музичке уметности и Факултета драмске уметности Универзитета уметности у Београду „Женско лидерство у музици” (Female Leadership in Music – FLIM) спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, а у оквиру којег је интервјуисано више од 80 музичарки које припадају различитим музичким жанровима, живе и раде у различитим градовима Србије и региона, и различитог су узраста и нивоа искуства на музичкој сцени, уз изванредан број радница у пољу културе које као критичарке, менаџерке, управнице институција делују у оквиру музичких сцена и пракси. Анализиран је оквир за деловање музичке сцене у Србији у законодавном, институционалном, финансијском и другом смислу, као и контекст и постојеће мере у другим земљама у окружењу.

Важно је истаћи и да се на културној и музичкој сцени препознају **и различити други облици неравноправности**, и прикривене, или пак структурне, дискриминације, поред родне - попут искључивања ромске заједнице, особа са

инвалидитетом, старијих жена и др. Као и у случају родне неравноправности, ове праксе забрањене су Уставом и законима Републике Србије, али постоје јер су дубоко укоренење у друштво. **Иако оне нису нужно настале у оквирима културе и уметности, оне се у њима репродукују**, те је потребно и у тим оквирима радити на њиховом смањењу и искорењавању, посебно стога што уметност и култура имају потенцијал да овим облицима дискриминације дају видљивост, развију емпатију у друштву и доведу до ширих промена².

Мапирани проблеми се тичу:

- самих музичарки, уметница и стручњакиња у области културе;
- јавних културних институција, независних организација и приватних актера у пољу креативних индустрија попут фестивала;
- финансијера савремене музичке продукције и другог стваралаштва и доносилаца одлука;
- јавних и приватних образовних институција у домену уметности, наставника уметничких предмета у основним и средњим школама и у неформалним образовним иницијативама, деце и младих који се у овим институцијама образују или који се школују за послове у области уметности, као и њихових родитеља;
- новинара и медија који прате културну сцену, као и низа других актера.

Родна неравноправност је проблем који доводи до **губљења талената и који успорава, ограничава и прекида каријерни развој** многих жена на музичкој и културној сцени - без обзира што на први поглед поље културе делује као оно у којем жене доминирају, представљају већину, те се самим тим не очекује да постоји дискриминација у том смеру. Важно је подвући да се овде не говори само о уметницама – музичаркама и другим, већ о **различитим професијама унутар поља културне и музичке продукције** у којима такође постоје родне улоге, стереотипи, очекивања и ограничења: продукцији, фотографији, дизајну звука, промоцији и менаџменту, организацији наступа и турнеја, ди-џејингу, техничкој продукцији, менаџменту концертних простора и фестивала, музичкој критици и новинарству, радију, издаваштву, управљању институцијама чији је рад усмерен на неговање музичких пракси... Подржавањем и некритичким настављањем традиционалних подела и стереотипа **ускраћује се и увид у могуће узоре и моделе новим генерацијама**.

Родна равноправност сматра се стандардом и нормом у савременом друштву и као таква налази се у бројним законодавним, стратешким и другим националним и међународним документима, те ће се ретко ко на позицији доношења одлука и руковођења јавно и отворено успротивити идеји равноправности мушкараца и жена. Студије, пак, показују да то што се много ређе наилази на

² Овај документ, из формалних разлога, ипак не може покрити све облике неравноправности и дискриминације, већ ће држати у фокусу само већ наведену тему, посебно имајући на уму да неке од колегиница са домаће музичке и културне сцене доживљавају дискриминацију по више основа, с обзиром да су припаднице вишеструко маргинализованих група. Такође, на овом месту неће бити могуће приказати све податке и сва сазнања која постоје о теми, већ смо ради концизности и прегледности биле принуђене да се фокусирамо само на један део постојећих резултата истраживања.

отворено и јавно противљење идеји, **нажалост не значи да је у пракси постигнута равноправност**, и да жене и мушкарци у пољу музике и културе немају заиста једнак третман, прилике и могућности. **Дискурси и наративи доносилаца одлука у великој мери разликују се од искуства жена** на музичкој и културној сцени, када оне о том искуству желе и могу отворено да говоре.

Иако је овај предлог насловљен „родна равноправност” он ће бити фокусиран првенствено на унапређење положаја жена. Неке од предложених интервенција индиректно би унапредиле и положај колега и колегиница из ЛГБТК+ заједнице, као и искуства мушкараца и дечака у пољу музике, но документ је пре свега основа на којој се могу даље разрађивати сличне мере. Ауторски тим сматрао је да је кључно и једино изводљиво да овакав предлог крене од позиције жена као велике друштвене групе која јесте значајно и упадљиво дискриминисана, уз пуну подршку даљем раду ка сензибилизацији музичке сцене ка родној равноправности у ширем смислу, умањењу родних очекивања од дечака и мушкараца, отворености ка колегама и колегиницама различитих родних идентитета, изражавања и др.

2.1. Родна равноправност у домаћем законодавном и стратешком оквиру културе

Закон о култури

У кровном **Закону о култури Републике Србије** међу начелима културног развоја у члану 3. наводе се „6) заштита и унапређење културне разноликости и јачање интеркултурног дијалога; 7) ... интегрисање културног развоја у социо-економски и политички дугорочни развој демократског друштва; те 8) демократичност културне политике”.

Општи интерес у култури према члану 6. обухвата између осталог и „подстицање културног и уметничког стваралаштва друштвено осетљивих група”.

Стратешки приоритети развоја културе

У **Стратешким приоритетима развоја културе Републике Србије од 2021. до 2025. године**, под тачком 20. Унапређење положаја самосталних уметника, културних радника и струковних удружења уметника обухвата се и „унапређење положаја друштвено осетљивих група”, при чему Министарство културе препознаје да је стваралаштво друштвено осетљивих група саставни део културне сцене Србије и обавезује се да настави напоре на стварању подстицајног окружња, доступности културне понуде и инклузивног друштва.

У тачки 9. Децентрализација културне продукције у Србији наводи се, између осталог, да је циљ да се „омогући свим грађанима и грађанкама Републике Србије без обзира на место боравка равноправно учешће у културном животу”.

Стратегија развоја културе

Као основна начела **Стратегије развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године** између осталог наводе се „унапређење узajамног разумевања и равноправно укључивање осетљивих група у културни живот” и „широка доступност културе и равноправно и активно учешће у културном животу” (стр. 2).

Културна разноликост истакнута је у овом документу као важан вредносни темељ културне политике у Србији, што је посебно подстакнуто од стране УНЕСКО-а и његове Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза, као и процеса европских интеграција Републике Србије (стр. 47.).

У складу са Стратегијом превенције и заштите од дискриминације, са којом се Стратегија развоја културе такође синхронизује и на коју се позива, жене су препознате као једна од девет друштвено осетљивих група (ибидем), као и у Националној стратегији за родну равноправност (стр. 85.). Као део законодавног и међународног нормативног оквира на који се Стратегија наслања, наводи се, међу бројним документима и Међународна конвенција о укидању свих облика дискриминације жена (CEDAW) (стр. 110).

У овом документу у оквиру **Посебног циља 3. Развој продукције, културних потреба и равноправно учешће грађана у културном животу** предвиђена **Мера 3.3.** односи се на **Подстицање и развој културних потреба и навика и равноправно учешћа у културном животу.** У Стратегији се наводи:

Један од основних принципа културне политике је дефинисање мера које омогућавају равноправно учешће свих грађана у културном животу. Стога је важно подстаћи и олакшати учешће грађана у култури независно од географских, материјалних и социјалних препрека.

Неопходно је водити политику једнаких могућности која подстиче установе културе да промовишу политику социјалне кохезије, чији је циљ укључивање свих друштвених група у културни живот. Брига о друштвено осетљивим групама није изоловани сегмент стварности, који се најчешће доводи у везу само са одређеним областима друштвеног живота (образовање, здравство или запошљавање), већ представља питање значајно за развој културе и квалитетних међуљудских односа.

Једно од веома важних питања када је о правима реч, а које је присутно у свим јавним политикама, јесте питање родне равноправности, којем култура може дати значајан допринос, не само у домену стваралаштва, него и у домену деконструкције родних стереотипа и улога у друштву кроз програме из културе. (стр. 85.)

У оквиру наведене мере, Стратегија експлицитно предвиђа **„Подстицање културних програма у јавним установама културе који доприносе заговарању родне равноправности и деконструкцији родних стереотипа и улога”** (стр. 85.), у складу са чиме је и овај Предлог практичне политике.

На више места у документу истиче се **неопходна сарадња са другим ресорима** и националним институцијама Републике Србије на оним питањима која су од значаја за друге области друштвеног живота које се преплићу са културом и уметношћу, у шта између осталог спада и област родне равноправности.

УНЕСКО Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза

Према члану 7. ове **УНЕСКО Конвенције** ратификоване у Србији 2006. године „стране потписнице ће улагати напоре да на својој територији створе окружење које подстиче појединце и друштвене групе: (а) на стварање, продукцију, дифузију и дистрибуцију, те да имају приступ сопственим културним изразима, посвећујући дужну пажњу посебним околностима и потребама жена и различитих друштвених група, укључујући ту и особе које припадају мањинама, као и аутохтоне народе” (Зечевић ет ал. за Завод за проучавање културног развитка, 2013: 7).

Инструменти које Конвенција предвиђа за остваривање ових циљева обухватају: **законодавство, оснивање специјализованих тела, финансијску подршку, промоцију и унапређење доступности садржаја и услуга, примену дигиталних технологија, развој постојећих органских структура у стабилније платформе, образовне програме, подизање свести јавности, професионално усавршавање, истраживање, организовање догађаја у сарадњи са независном сценом, институцијама и другим актерима, као и ангажман медија и новинара** (стр. 24-35).

За сада, неке од мера које институције примењују ка родној равноправности у пољу културе у Србији обухватају:

- спровођење националног истраживања Завода за проучавање културног развитка „Жене у јавним установама културе” (Миланковић, Опачић, Субашић за Завод за проучавање културног развитка, 2017);
- једна службеница Министарства културе учествовала је на тренингу Националне академије за јавну управу за лидерке у јавној управи³
- одредбе Закона о култури по којима у саставу управних и надзорних одбора јавних институција мора да буде најмање 40% мање заступљеног пола (чланови 16а., 42. и 46.);
- пријавни формулар на јавним конкурсима обухвата питање о перципираном доприносу пројекта унапређењу родне равноправности;
- повремено финансирање пројеката који унапређују родну равноправност попут „Рок кампа за девојчице”, „Родна равноправност за културну разноликост” и других, у оквиру напора ка имплементацији родно одговорног буџетирања у пољу културе (посебно након притужбе новосадске организације „Реконекција” Поверенику за заштиту равноправности за област културног наслеђа);
- иницирање окупљања руководитељки установа и уметница ради повезивања и размене искустава поводом релевантних међународних датума, издавање саопштења⁴ и др.

3 <https://kultura.gov.rs/vest/416/odrzan-seminar-women-leadership.php>

4 <https://kultura.gov.rs/vest/10614/gojkovic-danas-uputila-inicijativu-muzeju-jugoslavije-da-se-osnuje-zenski-muzej-u-okviru-te-ustanove.php>

2.2. Увиди из емпиријског истраживања

Према спроведеном истраживању на ФДУ и ФМУ, као и другим анализираним подацима, упркос релативно адекватном законодавном и стратешком оквиру као и дискурсима многих институција које подржавају родну равноправност декларативно, неравноправност на домаћој музичкој и културној сцени се у пракси састоји из низа различитих инстанци, које – иако појединачне могу некада бити објашњене на другачији начин – скупа евидентно представљају још увек постојећу, ограничавајућу матрицу дискриминације. Неки од препознатих манифестација родне неравноправности у сектору музике и културе на домаћој сцени су:

- Музичарке, уметнице и раднице у култури се континуирано током свог образовања и професионалног рада сусрећу са **сумњом других у њихове компетенције, таленат и рад**, посебно када се ради о руковању техничком опремом и инструментима, дириговању, композицији и ауторском раду у музици, квалитету и нивоу знања и вештина, способности да се руководи и др.
- **Мањак узора и модела за нове генерације** изазван је између осталог и системима изградње укуса, архивирања и канонизовања који памте и негују сећање на мушке ствараоце, покретаче, геније, а **маргинализују или чак бришу сећање на важне жене из музичке и културне историје** (Серибашић, 2021; Томић, 2018; Ненић, 2019; Јовићевић, 2023). Уколико се пак оне памте, то се чини истичући њихову јединственост, изузетност, инсистирајући да су оне биле прве, једине, другачије, те да није било жена пре, током или после њих, чиме се пак доприноси дисконтинуитету а музичарке удаљавају или одсецају од својих професионалних преткиња или потомкиња (Ненић, 2019).
- Жене у музици **мање су заступљене на радио станицама и фестивалима**, а онда када су видљиве и промовисане то је често праћено **објектификацијом**, сексуализацијом, фокусом на физички изглед, године или породични статус и приватан живот (Николић, 2016).
- **Неки музички жанрови, попут џеза, рока или метал музике** посебно су неприступачни за жене (Ненић, 2015), а одсуство подршке или обесхрабтивање се јавља и у вези са опредељивањем жена за музичке инструменте који се традиционално сматрају „мушким”. Овој неприступачности посебно доприносе образовне праксе, институције и различите друштвене структуре у којима се преноси уродњено знање о улогама у музици. Одлучивање, договарање, планирање и информисање често се врши се у **неформалним круговима** којима жене теже приступају, и који углавном имају динамику управо засновану на мушким познанствима и пријатељствима, или на моделу у којем су неопходни присуство, заштита и вођство мушкарца како би се повећала видљивост и присуство жена (Ненић, 2019). Ово доводи до лошијих услова рада и мањка ресурса које музичарке имају на располагању, мањка капацитета и лошије повезаности и умрежености (Јовићевић, 2023; Цветичанин, Николић, Бобичић, 2023).

- Уметнице и раднице у култури сусрећу се повремено са **нижим зарадама у виду хонорара и тантијема** (Цветичанин, Николић, Бобичић, 2023), каријере им просечно трају значајно краће него мушким колегама (Barada, Primorac, 2014), или су прекинуте / сведене на хобистичку димензију услед комбинованог терета мајчинства, другог професионалног и кућног рада (Ненић, 2019; Nenić, Nikolić, 2022). Мање су заступљене на позицијама моћи и руковођења у индустрији и на сцени, а ове системске појаве се као по правилу објашњавају индивидуализујућим наративима случајне околности, специфичности ситуације или пак личног избора музичарке (Николић, 2016).
- **Младе жене се сусрећу са „невидљивом границом” у тренутку када званично ступају у професионалну сферу** и постају релеватне на тржишту рада – иако до тог тренутка могу бити хваљене и истицане као талентоване и вредне, узимање удела у друштвеним ресурсима попут моћи, угледа, новца и сл., друштво често намењује мушкарцима, те се стога жене често нађу у позицији да, неприпремљене за такав „обрт”, почињу да сумњају у своје вештине и таленте, неретко одустају од жељених каријера у музици и / или траже алтернативе, или се пак прилагођавају маскулином моделу понашања, боре са неповерењем, сналазе и губе године у савлађивању невидљивих структурних препрека које тек накнадно (али најчешће непогрешиво) препознају као мотивисане родом.
- Присутно је првенствено вербално, али повремено и физичко **сексуално насиље**, а изостаје осећаја безбедности, припадности и добродошлице у главним токовима музичке сцене (Цветичанин, Николић, Бобичић, 2023). **Сексуално узнемиравање** постоји између осталог и зато што се за њега окривљује жртва, а не починилац, што се у њеном понашању, облачењу или изгледу траже поводи насиља и злоупотреба, те што се **у случају да је оптужен популарни или изузетно успешни музички уметник, још теже верује оптужбама** и случај још теже процесуира. Процедуре за превенцију у виду кодекса или едукација ретко постоје, као ни системи за пријављивање, процесуирање и санкционисање унутар поља музике и културе, нити се узима у обзир приликом ангажовања, награђивања, или напредовања у каријери.
- **Некомпатибилност рада у музици са приватним и породичним животом** жене је у тој мери нормализована да се сматра природном, нормалном и једино тачном, а на њу окружење указује девојчицама заинтересованим за музику већ у тинејџерском узрасту. Не проблематизују се и не дискутују ни услови рада у музици (који су често организовани имајући на уму мушкарце, чиме се улази у зачарани круг), ни очекивања од жена када се ради о одгајању деце, бризи о домаћинству и др.

Ови проблеми, препознати у многима од више од 80 интервјуа који су спроведени у оквиру истраживања „Женско лидерство у музици” – ФЛИМ, као и кроз доступну литературу и друге податке, комплексни су, нелинеарни и међузависни, али то не значи и да су нерешиви. Они захтевају неодољну јавну политику.

3. Предуслови за унапређење стања

3.1. Одговорност институција и интерресорна сарадња

Ауторке овог предлога практичне политике као централног актера који је одговоран и има капацитете за решавање проблема на националном нивоу виде **Министарство културе Републике Србије**. Важно је и неопходно и **учешће других ресорних министарстава** попут **Министарства просвете**, када се ради о активностима у вези са образовним системом и подршком младим талентима у области музике и уметности у образовним институцијама, или **Министарства информисања и телекомуникација**, у сегменту који се односи на могућности и одговорности за деловање медија и новинара. У том смислу, ова јавна практична политика је **интерресорно питање** за чије успешно спровођење неопходна је сарадња и учешће више релевантних институција.

Иако се поље музике, као и неки други домени унутар поља културне продукције, донекле сматрају делом **креативних индустрија**, које у теорији најчешће припадају приватном сектору и чијим развојем управљају понајвише правила тржишта, узевши у обзир структуру и величину тржишта и фактички начин функционисања овог сектора у Србији, културна политика постоји итекако у пољу популарне музике (Homan, Cloonan, & Cattermole, 2015) и ауторке овог документа и даље виде и одговорност и потенцијал за деловање Министарства културе. Чак и када би цело поље музике припадало профитабилним креативним индустријама, што ни изблиза није случај, држава би носила одговорност за унапређење друштвене равноправности и искорењавање дискриминације. Напомињемо и да се замашан део женског рада у музици одвија у сектору музичког аматеризма и у домену нематеријалног културног наслеђа, а да су ту питања дискриминације, видљивости и једнаких могућности упадљиво одсутна.

Чак и када се ради о деловању актера изван јавног сектора, попут актера независне сцене, агенција или предузећа у сфери креативних индустрија, институције у извесној мери имају мандат и обавезу да унапређују правни, стратешки, економски и други оквир за њихов рад, а у том смислу и да испуњавају очекивања, стандарде и захтеве када се ради о родној равноправности. Очекивања и стандарди постављају се између осталог награђивањем, а у текућој (2023) години приликом додељивања Признања за врхунски допринос националној култури и култури националних мањина поново су уметнице и раднице у култури биле вишеструко подзаступљене међу награђенима: скоро

четири пута мање. Неравноправност је према неким студијама чак посебно присутна у креативним индустријама, с обзиром на то да је то контекст у којем се често одговорност за успехе, али и неуспехе одговорност приписује појединцу, док се вишеструко занемарују фактори друштва и друштвених неједнакости (Taylor, O`Brien, 2017).

Ове проблеме корисно је сагледати и у компаративном контексту.

У Аустрији, на пример, у свим институцијама постоје особе задужене за питања родне равноправности. Обавезно се прикупљају родно осетљиви подаци у култури, на националном, али и градском нивоу (Секретаријат за културу Беча објављује их од 2001. године). Ово за собом повлачи едукацију оних који извештавају. Квоте се примењују у додели стипендија, откупа, награда, финансирању стваралаштва у свакој сфери, као и саставу свих комисија и жирија. Квоте се примењују и у образовним институцијама у пољу уметности. Неке од мера су и национална награда за истакнути допринос жена, као и менторски програми намењени женама у културном сектору. Недавно је основана и Канцеларија за борбу против сексуалног узнемиравања у уметности и спорту „Вера”⁵.

У Великој Британији, Синдикат музичара/ки (Musicians’ Union) свој рад заснива на принципима једнакости, разноликости и инклузије (equality, diversity, inclusion - EDI) који су део званичних програмских политика Европске уније, подржаних у виду тзв. Повеља о разноликости (Diversity Charters), а шта обухвата друштвене групе попут жена у музици, музичара/ки који се суочавају са расизмом, музичара/ки са инвалидитетом, LGBT+ и младих музичара/ки. Питањима женског лидерства у музици у смислу приступачности руководећих позиција за жене, али и менторства у развијању лидерских потенцијала у контексту музичких индустрија и образовних институција, засебно се бави Онлајн мрежа женског музичког лидерства (Women’s Musical Leadership Online Network, WMLON), коју подржава Савет за истраживања у уметности и хуманистици (Arts and Humanities Research Council, AHRC) као званично јавно тело које се, између осталог, бави и родним политикама. Наведени примери представљају добре праксе у вези са побољшањем положаја жена у музици и култури, и уопште узев, повећањем родне и друге равноправности, те их овај Предлог узима као полазиште у развијању решења за контекст локалне културе.

3.2. Експертиза и континуитет – сарадња са цивилним сектором, универзитетима и научним институтима

Пре свега, трајност деловања је неопходан услов јавне политике у овом домену, јер свака мера мора бити **дугорочна „инвестиција”, захтевајући континуитет, одрживе интервенције и мере**. Краткорочне иницијативе и кампање које се спроводе једнократно, могу дати видљивост проблему, али неће утицати на његово трајно решавање.

У суседним, европским и другим земљама постоје бројни примери добре праксе, од којих су неки већ и наведени у овом документу (за шири преглед видети Strong & Raine, 2019 или Suchy, Wackernagel & Reba et al., 2020), који могу и треба да буду узети у обзир приликом одлучивања и конципирања плана за деловање у овој области у Србији.

Истовремено, институције треба да пруже **подршку постојећим иницијативама у овом домену у домаћем сектору и препознају постојеће локално знање и експертизу**, радије него да изнова креирају програме и структуре које немају претходно утемељење, нису тестиране, долазе као наметање „одозго” или „увоз” из иностранства за потребе једног краткорочног пројекта.

С тим у вези, препоруке за унапређење стања у овој области у Србији већ су на неким местима објављиване и доступне, између осталог у студијама:

- „Родни односи на алтернативној музичкој сцени Србије и региона” (Николић, 2016),
- Водичу за примену Европске повеље за равноправност на локалном нивоу (Баћановић и Малетин Уљаревић за Мисија ОЕБС-а у Србији, 2016).
- „Жене у јавним установама културе” (Милановић, Опачић и Субашић за Завод за проучавање културног развитака, 2017),
- „Родна равноправност и буџетирање у време пандемије: успоравање напретка или затварање јаза” (Николин et al., 2021),
- Приручнику за родну анализу у процесу родно одговорног буџетирања за локалне самоуправе, Буџетски програм 13 - Култура и информисање (Баћановић et al. за СКГО, 2021).
- „Род и рад у културном пољу Србије” (Цветичанин, Николић и Бобичић, 2023), и др.

Дугорочно гледано, касније ће бити неопходно и учешће актера домаће музичке сцене и индустрије у **прикупљању даљих података** и прецизнијих квантитативних истраживања мерења на већем узорку како би се прецизно нијансирала и прилагођавала даља примена мера за унапређење стања у датој области.

Ова истраживања пак, морају бити спроведена у сарадњи са стручњацима и стручњацима који се већ дуже време баве темама родне равноправности и који ће у те студије и истраживања донети знања женског покрета, која укључена са академским знањем и знањем из индустрије могу супстанцијално довести до помака и решења.

Веће квантитативне студије могле би у перспективи не само да потврде увиде квалитативног истраживања мањег обима која су до сада била спровођена изван индустрије и различитих културно-музичких сцена, и тиме дају „тврђу” научну верификацију проблема, већ и да пруже увиде у реализацију предузетих мера⁶.

6 Важно је, пак, не бавити се истраживањем уместо примене одређених корака онда када знање постоји – као што је у овом случају, нити спроводити истраживања у прекомерном обухвату уко-

3.3. Специфичност поља музике, уметности и креативних индустрија

Музика, култура и креативне индустрије су поља у којима се често сусрећу нетачна уверења да је равноправност увелико постигнута (иако по правилу ни популарне звезде женског пола ретко достижу хонораре намењене звездама мушког пола), те да су залагања за унапређење у овој области сувишна и чак, штетна, (што се видело у скорашњем инциденту у домену стрипа у који је био укључен „Политикин забавник“).

Истовремено, **рад у култури, музици и креативним индустријама** одликују често **прекарни услови**, који доприносе неједнакости, док истовремено и замагљују разлике у друштвеном положају (Hesmondhalgh, Baker, 2015; Nenić, Nikolić, 2022; Abfalter, Reitsamer, 2022; Цветичанин, Николић, Бобичић, 2023). Ту перспективу специфичности, као и прекарности рада у култури је неопходно узети у обзир приликом израде плана унапређења родне равноправности у овом домену.

Веће просечне обавезе и очекивања од жена када се ради о кућном раду, бризи о домаћинству, породици и деци коју показују сва актуелна истраживања такође утичу на могућности и професионалне успехе колегиница у музичким и другим уметничким и креативним професијама, које се ослањају на флексибилност, мобилност и специфичне облике радног ангажмана.

Напослетку, важно је разумети **разноврсност уметничких дисциплина, институција, професија, жанрова и сцена** на којима нису нужно исте динамике родних односа, исти проблеми, нити идентичне стратегије адекватне за њихово решење. Ипак, ми смо одлучили да понудимо смернице за цело поље музике, па и културе у Србији, с обзиром на то да је ово први специјализовани документ такве врсте, а у нади да ће у наредним месецима и годинама бити израђени специфичнији планови акције за сваку појединачну грану културног и креативног сектора у односу на њене опште карактеристике и специфичности.

Увођење квота и афирмативних акција је, по многим истраживањима, свакако важан први корак практичних политика и нужно привремено решење за превазилање несвесних предрасуда и стереотипа, као и дискриминаторних навика доносилаца одлука попут селектора, уредника, управника и других. Према оваквим мерама у сектору уметности постоји велики отпор и став да се њиме угрожава, а не унапређује квалитет, те да у уметности нема места за такве интервенције, јер ту неприкосновен таленат. Данас, пак, постоји широка лепеза знања и студија (видети библиографију на крају документа) која потврђује да и у уметности, као и другим областима, успех често зависи и од друштвених фактора, привилегија, мрежа и познанстава, ресурса стављених на располагање, те система подршке, док су наративи о одлучујућем фактору талента и генија увелико превазиђени.

4. Препоруке и мере

4.1. Усавршавање, кадровска решења и афирмативна акција

На основу свега наведеног неопходно је применити следеће конкретне препоруке у овом домену, преузимајући и оне које су већ биле даване од стране различитих актера, али и оне које су експлицитно или имплицитно предвиђене, али нажалост нереализоване у државним законским и стратешким документима и постојећим инструментима. Ови предлози се нужно морају односити на целокупно подручје културе и креативних индустрија, јер законодавно-стратешки оквир, а потом и мере примењене на националном нивоу морају дати најшири ослонац овом питању.

- Министарство културе ће подржавати обуку запослених у установама културе у вези са темама родне равноправности. У склопу годишњих конкурса за финансирање пројеката из домена образовања у култури, требало би јасно поставити као један од приоритета у финансирању професионалних обука и стручног усавршавања управо обуке за родну равноправност и развијање сензитивности установа у овом домену;
- Обука у овом домену не сме бити ограничена само на запослене у јавном сектору, већ отворена за учешће и професионалаца из цивилног и приватног сектора
- Програми обуке треба да обухвате и друга релевантна питања: женско лидерство у појединим гранама уметности; обука за менторство специфично усмерено на оне домене у којима још увек женско учешће није равноправно попут музичке индустрије, итд.
- Програми обуке треба да обухвате и новинаре у културним и другим релевантним рубрикама за питања родне осетљивости – у сарадњи са Министарством за информисање;
- Програми подршке научно-истраживачком раду у култури и уметности који постоје при Министарству културе треба да дају приоритет овим темама и да стимулишу младе истраживаче и институције да развијају предлоге у том смеру;
- Приликом формирања не само комисија за оцену пројеката, већ и жирија за доделу националних и других признања, Министарство културе и друге институције у ресору треба да представе јасне критеријуме међу којима ће бити и они у вези са родном равноправношћу;

- Свака јавна установа културе треба да има повереника за родну равноправност – особу која се иначе бави програмским питањима (кустос/киња, уредник/ца програма итд.), а која је на курсевима, семинарима, или у склопу сопственог усавршавања (мастер или докторске студије) стекла знања и способности на основу којих може да посвећује пажњу родно осетљивим питањима у установи и подиже ниво свести запослених;
- Програми установа културе, приликом одлучивања о средствима за наредну годину, биће евалуирани и у односу на овај аспект – да ли је бар неки програм посветио пажњу темама родне равноправности, ангажовао се на повећању видљивости ауторки и њиховог доприноса у одговарајућем домену уметности, итд.
- Унапредити и ојачати рад Завода за проучавање културног развика на плану праћења и прикупљања података о сектору културе из родне перспективе на годишњем или периодичном нивоу по угледу на примере компаративне праксе у европским земљама.
- Министарство културе у сарадњи са релевантним експертским организацијама треба да припреми и оснује ново признање не само установама културе које направе искорак у овом домену, већ посебно (видети наредно поглавље) организацијама из приватног или цивилног сектора које направе флексибилне услове рада за младе мајке и посвећене очеве, која ствара посебне погодности за напредовање жена, и која води свесну политику једнаких зарада. Та признања не треба да буду нужно финансијска, већ признања подршке и промоције, којима би се ово питање даље популарисало и ширила свест о неопходности мера везаних за родну равноправност у свим секторима.

4.2. Финансијски инструменти културне политике

У домену финансијских инструмената важно је примењивати родно одговорно буџетирање, како на националном, покрајинском, тако и градском и локалном нивоу. Препоруке за примену РОБ већ постоје и потребно је придржавати их се (Владисављевић за СКГО, 2018; Баћановић ет. ал. за СКГО, 2021).

Један од начина је водити рачуна о заступљености пројеката који унапређују родну равноправност у савременом стваралаштву и културном наслеђу у оквиру постојећих јавних конкурса, али је могуће по угледу на друге европске и светске земље увести и инструменте попут **специјалних линија за подршку**:

- женском стваралаштву и извођаштву, монографијама итд. додатно на постојеће опште конкурсе
- додатном образовању и мобилности радница у култури, уметности и креативним индустријама (попут нпр. УНЕСКО Перу у сарадњи са националним музејима и универзитетима)

- женском предузетништву у домену музике и креативних индустрија, у сарадњи са Привредном комором Србије / градова...
- институционалне и ванпројектне подршке женским асоцијацијама попут Мреже за родну равноправност у култури и уметности, Женског архитектонског друштва ЖАД, Удружења жена у стрипу „Стрипотетке” и др.

У оквиру оваквих инструмената посебно је важно водити рачуна о више-струко маргинализованим женама, децентрализацији и приступачности оваквих прилика за различите групе жена широм земље.

4.3. Музичко образовање и образовне институције у пољу уметности

Питање музичког и другог уметничког образовања у Републици Србији је питање баријера које се суптилно, имплицитно и невидљиво могу наћи пред девојчицама и/или дечацима, младићима и/или девојкама у тренутку њиховог креативног и узрасног сазревања и професионалног усмеравања. Познато је да се **дечаци и девојчице другачије социјализују када се ради о технологији**, што има значајног утицаја касније на улоге у пољу музичке и културне продукције које ће добијати и узимати. Истовремено, чак је и **однос према музичким инструментима** (Doubleday, 2008; Ненић, 2019) и **каријерама неретко родно заснован**, па се девојчице чешће опредељују за флауту, а дечаци за трубу и перкусионистичке инструменте, или се пак дешава да се жене у професијама које се традиционално виде као више „мушке”, попут дириговања, суочавају са неповерењем и мањком узора (Hamer, 2019), да узмемо само најпознатије примере, потврђене између осталог и емпиријским истраживањима.

Стога је у овом тренутку неопходно:

- Јачати капацитете музичких педагога и педагошкиња за родно равноправну музичку педагогију, разумевање и иновације у овој области, у контекстима формалног и неформалног образовања. **Посебно је то важно у срединама великих класних и родних неједнакости, руралним срединама и малим градовима**, у којима девојчице још ређе разматрају и добијају подршку да упишу било коју форму музичког образовања. Истовремено, жене раде значајно више да би надоместиле предрасуде и стереотипе, више улажу у образовање и усавршавање, у оним областима и контекстима који су им приступачни, а додатно образовање често користе ради јачања самопоуздања, умрежености и повезаности.
- Кроз сарадњу Министарства културе, Министарства просвете и Завода за унапређење образовања и васпитања развити серију образовних програма фокусираних на родно сензитивну музичку педагогију;

- **Подржавати и засебне просторе за музичко образовање девојчица** као ваннаставних активности (Björk, 2011), уколико такво интересовање са њихове стране постоји;
- **У педагошким, наставничким и професорским колективима у свим музичким жанровима и професијама у којима су жене тренутно подзаступљене повећати њихов удео** како би се омогућили узори за будуће генерације музичарки и професионалки у култури. (Чак и када мушки наставници и професори подучавају на родно равноправним принципима, ученице и студентике често остају ускраћене за могућност женског узора на који би се могле угледати);
- **Јачање капацитета и колегиница и колега предавача и доносилаца одлука у образовним музичким и уметничким институцијама** за разумевање и афирмисање родне равноправности и културне разноликости генерално и подучавање који се на томе базира је неопходан и хитан корак (Kallio, Westerlund, Karlsen et al., 2021), а он обухвата и да се основне, средње и високообразовне институције у пољу музике и уметности много активније баве откривањем и деконструисањем **скривеног курикулума** – неписаних, незваничних и често ненамерних лекција, правила, вредности и перспектива којима подучавамо ученице/ке и студенте/киње;
- Сличан модел је неопходно спровести и у контекстима неформалног образовања и аматерског деловања.
- Музичарке, раднице у култури и друге колегинице које се нађу у оним професијама и контекстима у којима су често подзаступљене, према интервјуима које смо спроводили, јасно препознају када се ради о **токенизму** – злоупотреби малог броја укључених припадника мањинске или маргинализоване групе како би се институција или пројекат представили као отворени и партиципативни, без да се заиста омогући равноправно учешће за све - и такве праксе је потребно превазићи.
- Све јавне установе у области музичког и другог уметничког образовања треба да се укључе у процес дообразовања својих кадрова за родну равноправности, а ти семинари и тренинзи треба да буду сматрани делом њихове обавезне обуке (део програма доживотног образовања).
- Све јавне установе у области музичког и другог уметничког образовања треба да донесу **правилнике и кодексе којима би се превенирало, разјаснило и санкционисало сексуално узнемиравање**, а пријављивање омогућило у дужем временском периоду разумевајући процес и верујући онима који пријављују.

4.4. Одговорности и могућности медија

Према резултатима нашег, али и других истраживања репрезентација жена у популарној музици је вишеструко проблематична и често репродукује стереотипе, конзервативне родне односе и насилне образце.

Сличну ситуацију истраживање је потврдило и у домену традиционалне и неотрадиционалне музике, где родно засновани стереотипи и са њима повезана префутна и исказана ограничења оптерећују извођачице, приморавајући их да балансирају између јавно пожељне слике женскости и сопствених хтења и амбиција, често на своју штету.

- Велики део одговорности медија у овом сегменту лежи у поштовању и афирмацији **родно сензитивног језика** (Цветинчанин Кнежевић, Лалатовић за Центар за женске студије, 2019), али и **родном балансу у културно-уметничким програмима, како у темама, саговорницима/ама, приступима тако и ангажованог кадра**.
- БЕФЕМ центар припремио је листу експерткиња у различитим областима културе које стоје на располагање медијима за упите и сарадњу⁷. Детаљне препоруке за деловање медија већ постоје и могуће их је пронаћи између осталог у БЕФЕМ Декларацији „Нове политике ка родно осетљивом извештавању”⁸. Министарство информисања и телекомуникација треба да се упознава са овим инструментом, почне да га примењује и промовише другим актерима.
- Посебна је улога **јавног сервиса, али и локалних медија** који се макар делимично финансирају из јавних извора у промовисању родне равноправности, како они могу да омогуће видљивост **локалним талентима** или допринесу реконструкцији **локалног културног идентитета који укључује и женски допринос**.
- **Медијска продукција кроз образовне, информативне, културно уметничке али и забавне програме** има могућност да осветли допринос жена културној и музичкој историји у нашем друштву пружајући тако увиде новим генерацијама, а са друге стране да афирмише савремене уметнице и музичарке.
- Медији морају да **обраћају пажњу на начин на који представљају жене**, избегавајући мизогине поруке, сексуализацију, објектификацију, и не фокусирајући се на физички изглед, године или породични статус и приватни живот музичарке.
- Уважавање и афирмисање родне равноправности мора да буде много значајнији фактор у додељивању, односно одузимању националне фреквенције, подршке институција, дозвола за рад и других ресурса.

7 <http://www.befem.org/biro-jednakost/lista-kultura/>

8 https://drive.google.com/file/d/1iighOJlxuL4qXqc8MM_3PeZpQ3dVOaU3/view

Библиографија

- Abfalter, D. & Reitsamer, R. (Ур.) (2022). *Music as Labour: Inequalities and Activism in the Past and Present*. New York and London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003150480>
- Balta Portoles, J. & Dragičević Šešić, M. (2017). "Cultural Rights and Their Contribution to Sustainable Development: Implications for Cultural Policy". *International Journal of Cultural Policy*, 23 (2): 159-173. <https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1280787>
- Banich, S. & Gojić, N. (2018). *Kako žive umjetnice?* Rijeka: Prostor plus. [Kako žive umjetnice.pdf - Google Drive](#)
- Баћановић, В. & Малетин Уљаревић, Б. (2016). Родна равноправност на локалном нивоу: водич за израду локалног акционог плана. Примена Европске повеље за родну равноправност на локалном нивоу. Мисија ОЕБСа у Србији.
- Ваћановић, В., Бекер, К., Клатцер, Е., Николин, С. & Владисављевић, А. (2021). *Priručnik za rodnu analizu i procesu rodno odgovornog budžetiranja za lokalne samouprave*. Београд: Стална конференција градова и општина. http://www.skgo.org/storage/app/uploads/public/164/309/238/1643092388_ROB.pdf
- Bjork, C. (2011). *Claiming Space: Discourses on Gender, Popular Music, and Social Change*. Докторска дисертација, Универзитет у Гетеборгу: Шведска. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/24290/gupea_2077_24290_1.pdf
- Barada, V. & Primorac, J. (2014). "Non-Paid, Under-Paid and Self-Exploiting Labour as a Choice and a Necessity: Example of Women in Creative Industries". У Адамовић, М., Галић, Б., Гвоздановић, А., Маскалан А., Поточник, Д., Сомун Крупалија, Л. (Ур.) *Young Women in Post-Yugoslav Societies: Research, Practice and Policy*. Загреб: Институт за друштвена истраживања. 143-166. [Non-paid, Under-paid and Self-exploiting Labour as a Choice and a Necessity: Example of Women in Creative Industries - CROSB I \(irb.hr\)](#)
- Barada, V. & Primorac, J. (2018). "In the Golden Cage of Creative Industries: Public-Private Valuing of Female Creative Labour". У Bilić, P., Primorac, J., Valtysson, B. (Ур.) *Technologies of Labour and The Politics of Contradiction*. Palgrave Macmillan. 121-140. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76279-1_7
- Владисављевић, А. (2018). Родно одговорно буџетирање на локалном нивоу. Стална конференција градова и општина. [BrosuraSmerniceDigitalFinal.indd \(skgo.org\)](#)
- Grund, V. & Noeske, N. (Ур.) (2021). *Gender und Neue Musik. Von den 1950er Jahren bis in die Gegenwart*. Bielefeld: Transcript.
- Докмановић, М. & Ђурић Кузмановић, Т. (2012). Смернице за увођење родног буџетирања на националном нивоу у Републици Србији. Управа за родну равноправност Министарства рада, запошљавања и социјалне политике.
- Doubleday, V. (2008). "Sounds of power: An overview of musical instruments and gender", *Ethnomusicology forum*, 17(1): 3-39.

- Dragičević Šešić, M. (2014). "Predate oltaru boginje Lete: zaboravljene u istoriji – nestale u porodičnom sećanju", *Zbornik Fakulteta dramskih umetnosti*, br. 25-26, str. 159-184.
- Hamer, L. (2019). "Women on the Podium: Issues and Strategies of Women Orchestral Conductors", *Estudios bandísticos*, 3(1), 21-39.
- Hesmondhalgh, D. & Baker, S. (2015). "Sex, Gender and Work Segregation in the Cultural Industries", *The Sociological Review*, 63: 23–36.
- Homan, S., Cloonan, M. & Cattermole, J. (Ур.) (2015). *Popular Music and Cultural Policy*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781315766133>
- Јанг, О. & Квин, Л. (2002). Писање делотворних предлога за јавну практичну политику. Водич за саветнике за практичну политику у земљама Средње и Источне Европе. Београд: Београдска отворена школа.
- Jovičević, J. (2022). "The Pale Image of the Jazz Female Instrumentalists in Southeastern Europe". У *The Routledge Companion to Jazz and Gender*, edited by James Reddan, Monika Herzig and Michael Kahr, 448-459. New York and London: Routledge, Francis & Taylor. <https://doi.org/10.4324/9781003081876>
- Jovičević, J. (2023). *Dobro jutro, džezерке. Položaj instrumentalistkinja u društvenim praksama džeza*. Београд: ОрионАрт.
- Jovičević, J. & Nikolić, T. (2022). "Young Female Jazz Instrumentalists in Southeastern Europe: Self-Esteem and Self-Efficacy in the Context of Tokenism". Излагање на 13. Међународној конференцији истраживања у цезу, Универзитет за музику и извођачке уметности у Грацу, Аустрија, 9-12. јун 2022. године.
- Kallio, A. A., Westerlund, H., Karlsen, S., et al. (2021). *The Politics of Diversity in Music Education*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65617-1>
- Милановић, В., Опачић, Б. & Субашић Б. (2017). Жене у јавним установама културе. Београд: Завод за проучавање културног развика. [Zene-u-javnim-ustanovama-kulture.pdf \(zaprokul.org.rs\)](https://www.zaprokul.org.rs/zene-u-javnim-ustanovama-kulture.pdf)
- Nenić, I. (2015). "We Are Not a Female Band, We Are a Band! Female Performance as a Model of Gender Transgression in Serbian Popular Music". *Музикологија: часопис Музиколошког института Српске академије наука и уметности* 19: 119-133.
- Ненић, И. (2019). Гусларке и свирачице на традиционалним инструментима у Србији: идентификација звуком. Београд: CLIO.
- Nenić, I. (2023). „Uneven Terrains of Struggle: Towards the Transformative Notion of Female Music Leadership“. У Nenić, I., Cimardi, L. (Ур.) *Women's Leadership in Music: Modes, Legacies, Alliances*. Bielefeld: Transcript, pp. 13-31. [Women's Leadership in Music bei transcript Verlag \(transcript-verlag.de\)](https://www.transcript-verlag.de/women-s-leadership-in-music-bei-transcript-verlag)
- Nenić, I. & Nikolić, T. (2022). „Trabajo y liderazgo femenino en la música. Contextos, restricciones, futuro(s)“ *Debats - Revista de cultura, poder y sociedad*, 136/2: 10-26. [Trabajo y liderazgo femenino en la música. Contextos, restricciones, futuro\(s\) | Debats. Revista de cultura, poder y sociedad \(revistadebats.net\)](https://www.revistadebats.net/debats-136-2-trabajo-y-liderazgo-femenino-en-la-musica)
- Nenić, I. & Cimardi, L. (Ур.) (2023). *Women's Leadership in Music*. Bielefeld: Transcript. [Women's Leadership in Music bei transcript Verlag \(transcript-verlag.de\)](https://www.transcript-verlag.de/women-s-leadership-in-music-bei-transcript-verlag)
- Николин, С., Владисављевић, А., Миленковић Букумировић, А. & Вујовић М. (2021). Родна равноправност и буџетирање у доба пандемије. Извештај за Републику Србију. Родна анализа промена у буџету Министарства културе и информисања. https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-06/RR%20i%20budzetiranje%20u%20doba%20pandemije_SRB.pdf

- Николић, Т. (2016). Родни односи на алтернативној музичкој сцени Србије и региона. Нови Сад: Покрајински завод за равноправност полова Војводине. <https://ravnopravnost.org.rs/project/rodni-odnosi-na-alternativnoj-muzickoj-sceni-srbije-i-regiona-tatjana-nikolic-2016/>
- Nikolić, T. & Mitić Minić, K. (2023). „Women in Music: Possibilities and Responsibilities of Cultural Management and Policy“. У Nenić, I., Cimardi, L. (Ур.) *Women's Leadership in Music: Modes, Legacies, Alliances*. Bielefeld: Transcript, pp. 153-165. [Women's Leadership in Music bei transcript Verlag \(transcript-verlag.de\)](https://www.transcript-verlag.de)
- Strong, C. & Raine, S. (Ур.) (2019). *Towards Gender Equality in the Music Industry: Education, Practice and Strategies for Change*. Bloomsbury. 10.5040/9781501345531
- Suchy, I., Wackernagel, B., Reba, T. et al (Ур.) (2020). *Female Music Practice. Musica Femina International*. Vienna: Der Apfel.
- Taylor, M. & O'Brien, D. (2017). 'Culture is a meritocracy': Why creative workers' attitudes may reinforce social inequality. *Sociological Research Online* 22(4): 27–47.
- Тодоровић, М. (2013). „Беневолентни сексизам и родна равноправност“, Генеро: часопис за феминистичку теорију и студије културе, 17: 1-22.
- Томић, С. (2018). Славне и игнорисане: ка критичкој култури памћења. Београд: Алфа БК Универзитет.
- Ceribašić, N. (2001). In-between ethnomusicological and social canons: historical sources on women players of folk music instruments in Croatia, *Narodna umjetnost - Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 38(1): 21-40.
- Цветинчанин Кнежевић, Х. & Лалатовић, Ј. (2019). Приручник за употребу родно осетљивог језика. Центар за женске студије: Београд.
- Цветинчанин, П., Николић, Т. & Бобичић, Н. (2023). Род и рад у културном пољу у Србији. Ниш: Факултет уметности, Београд: Асоцијација Независна културна сцена Србије.
- Зечевић, И., Драча Мунтеан, А., Субашић, Б. & Миланков, М. (2013). Конвенција о заштити и унапређењу разноликости културних израза - са оперативним смерницама. Завод за проучавање културног развитка. [Konvencija-2005.pdf \(zaprokul.org.rs\)](https://www.zaprokul.org.rs/Konvencija-2005.pdf)

Анализирана документа

- Устав Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021)
- Закон о родној равноправности (Сл. гласник РС, бр. 52/2021)
- Акциони план за 2022. и 2023. годину за спровођење Стратегије за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године (Сл. гласник РС, бр. 99/2022)
- Закон о култури (Сл. гласник РС, бр. 72/2009, 13/2016, 30/2016 - испр., 6/2020, 47/2021 и 78/2021)
- Закључак Владе о усвајању Стратешких приоритета развоја културе, бр. 6-213/2021-1 [Strateski prioriteti razvoja kulture..pdf \(kultura.gov.rs\)](https://www.kultura.gov.rs/Strateski-prioriteti-razvoja-kulture..pdf)
- Стратегија развоја културе [Strategija razvoja kulturne Rpublike \(kultura.gov.rs\)](https://www.kultura.gov.rs/Strategija-razvoja-kulturne-Rpublike-srbije.pdf)
- [Usvojen Predlog strategije razvoja kulturne do 2029. godine \(srbija.gov.rs\)](https://www.kultura.gov.rs/Usvojen-predlog-strategije-razvoja-kulturne-do-2029-godine.pdf)
- Закон о потврђивању Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза (Сл. гласник РС, бр. 42/2009) [ПРЕДЛОГ ЗАКОНА \(kultura.gov.rs\)](https://www.kultura.gov.rs/Predlog-Zakona.pdf)

О ауторском тиму

Др Милена Драгићевић Шешић је професорка емерита Универзитета уметности. На Факултету драмских уметности претходно је радила 40 година, првенствено у настави из области Менаџмента у култури и културне политике на основним, мастер и докторским студијама. Ректорка Универзитета уметности од 2000. до 2004. године и руководитељка УНЕСКО Катедре за интеркултурализам, менаџмент уметности и медијацију на Балкану од 2004. до 2019. године. Чланица Националног савета за науку од 2006. до 2010. и Националне комисије Републике Србије за сарадњу са УНЕСКО од 2012. године. Објавила је 20 књига које су преведене на 19 језика, као и скоро 250 научних радова, поглавља у домаћим и међународним зборницима и излагања на научним скуповима. Прва је добитница Награде за животно дело у области културне политике и менаџмента у култури коју додељује Европска мрежа за менаџмент у култури ЕНКАТК 2019. године. Реализовала је више од 50 пројеката у домену културне политике и културног развоја, у Европи, а посебно на Балкану, Кавказу, у арапским земљама, те земљама средње Азије све до Индије, Камбоџе, Тајланда, као и у Малију.

Татјана Николић је докторанткиња Менаџмента у култури и културне политике на ФДУ од 2017. године и истраживачица Института за позориште, филм, радио и телевизију ФДУ од 2018. са темом дисертације „Родна равноправност и млади у културној политици Србије”. Њена мастер теза објављена је као монографија „Родни односи на алтернативној музичкој сцени Србије и региона” (Покрајински завод за равноправност полова Војводине, 2016). Коуредница зборника „Дигитални хоризонти културе, уметности и медија” (ФДУ и СЛЮ, 2022) и коауторка монографије „Род и рад у културном пољу у Србији” (Факултет уметности у Нишу и Асоцијација Независна културна сцена Србије, 2023). Чланица истраживачког тима „Женско лидерство у музици” на ФДУ.

Др Ива Ненић је доценткиња на Катедри за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду. Иницијаторка, ауторка и руководитељка истраживања „Женско лидерство у музици: крос-жанровско истраживање женских улога, агенсности и колаборативних музичких пракси у Србији” које финансира Фонд за науку кроз програм ПРОМИС. За своју монографију „Гусларке и свирачице на традиционалним инструментима: идентификација звуком” (СЛЮ, 2019) др Ненић добитница је награде „Анђелка Милић” Секције за феминистичка истраживања и критичке студије маскулинитета СЕФЕМ. Ко-уредница међународног зборника “Women`s Leadership in Music: Modes, Legacies, Alliances” (Transcript, 2023). Гостујућа предавачица на различитим институцијама Југоисточне Европе, Јапана, у Финској и др. у области етномузикологије, популарне музике и културе и студија културе. Ко-оснивачица Мреже за родну равноправност у култури и уметности.

ISBN 978-86-82402-01-5

9 788682 402015 >